

PRÁCA S TALENTOVANÝMI ŽIAKMI V PREDMETE CHÉMIA

MARTA KUKUČKOVÁ

ABSTRAKT

V článku prednesieme teoretické východiská týkajúce sa danej problematiky a budeme sa venovať práci s nadanými žiakmi na 2. stupni Základnej školy vo Veľkých Uherciach vo vyučovacom predmete chémia. Zistíme, či sa v ZŠ Veľké Uherce nachádzajú nadaní žiaci. Proces vyhľadávania a identifikácie nadaných žiakov je totiž dôležitý už v základnej škole. Zhodnotíme chemickú olympiádu za posledných päť školských rokov. Popíšeme príčiny úspechov i neúspechov v chemickej olympiáde. Navrhujeme riešenia na ich odstránenie a predložíme návrhy na skvalitnenie práce s talentovanými deťmi. Cieľom je priniesť neskreslený pohľad na reálny stav výchovno-vzdelávacieho procesu týkajúceho sa nadaných detí v uvedenom predmete.

ÚVOD

Sen mnohých rodičov a pedagógov? Predsa nadané dieťa. Výskumy uvádzajú, že 2-3% populácie tvoria nadaní jedinci. Formy nadania sú veľmi rôznorodé. Nadanie sa môže prejavovať v jednej či vo viacerých oblastiach. Nadané deti v našich školách existujú a nemožno od nich požadovať, aby sa prispôbili normám priemeru. Obmedzovanie alebo potláčanie ich schopností môže viesť k lenivosti či ku strate motivácie.

Doba kladie na žiakov vyššie a vyššie nároky, s ktorými sa vedľa vysporiadať, len ak efektívne využijú svoje, často skryté, schopnosti a danosti. Fořtíková tvrdí: „...súčasnosť potrebuje osobnosti, ktoré budú úspešne nachádzať nové koncepcie, stratégie a riešenia.“ (Fořtíková, 2009, s. 13)

1 TALENT A NADANIE

Mnoho odborných slovníkov definuje talent ako schopnosti a danosti, ktoré umožňujú podávať nadpriemerné alebo originálne výkony.

Ako však potom definovať nadanie? „Nadanie možno všeobecne definovať ako predpoklady na strane osobnosti, ktoré podmieňujú mimoriadne úspešnú činnosť, výkon a produktivitu v určitej oblasti a väčšinou sa vzťahujú k schopnostiam a ďalším vlastnostiam osobnosti.“ (Hřibková, 2009, s. 41).

Zhodnosť a rozdielnosť týchto pojmov sú často diskutované otázky medzi odborníkmi. Existujú autori, ktorí uvádzajú, že tieto pojmy majú rozdielny význam. Nadanie definujú ako záležitosť intelektu,

napríklad v oblasti matematiky, jazykov, a podobne. Talent smerujú skôr neintelektuálnym smerom, napríklad na šport a umenie. Iní zasa odlišujú talent a nadanie na základe dedičnosti. Nadanie je dedičné, talent sa rozvíja vplyvom prostredia.

Na druhej strane existujú psychológovia, ktorí pojmy talent a nadanie považujú za synonymá. Podľa Vladimíra Dočkala (2005) je snaha oddeľovať tieto pojmy riadená predstavou, že každý z nich musí znamenať niečo rozdielne. Ich jednotnosť však uľahčuje komunikáciu a netriešti predstavu o nadaní a talente len preto, že sa týka rôznych oblastí.

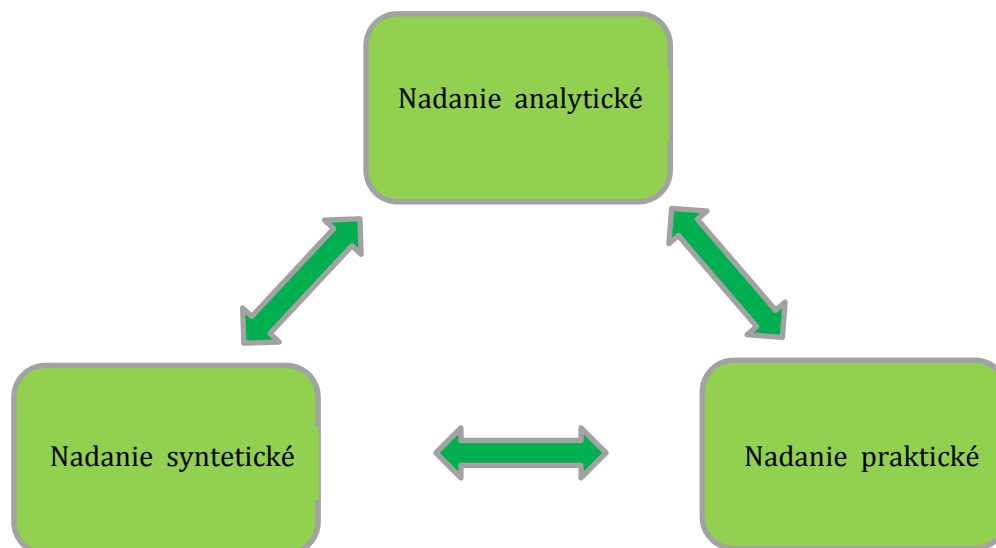
1. 1 DRUHY NADANIA

Americký psychológ Robert Sternberg (1985) predkladá tri druhy nadania:

a. analytické nadanie – schopnosť riešiť problém a porozumieť mu. Osoby s týmto nadaním sú úspešné v inteligenčných testoch, ktoré obsahujú úlohy zamerané na analytické a logické myslenie.

b. syntetické (tvorivé) nadanie – schopnosť pochopiť problém, intuícia, tvorivosť. Ľudia so syntetickým nadaním sa pomerne dobre adaptujú v nových situáciách.

c. praktické nadanie – ide o paralelné použitie analytického a syntetického nadania v bežnom živote.

Obrázok 1 Sternbergov triarchický model nadania

1. 2 IDENTIFIKÁCIA NADANÝCH ŽIAKOV

Hříbková (2009) myslí identifikáciou hľadanie žiakov, ktorí svojimi osobnostnými charakteristikami vyhovujú požiadavkám pre vstup do vzdelávacích programov určených pre nadané deti. Tento proces je zameraný hlavne na žiakov s latentným nadaním.

Identifikácia nadaných žiakov by nemala byť jednorazovou záležitosťou, ale výsledkom dlhšieho pozorovania. V kognitívnej oblasti títo žiaci disponujú logickou pamäťou, rýchlo sa učia, majú dostatočnú slovnú zásobu, vyhľadávajú informácie z rôznych zdrojov, rozoznávajú súvislosti a vzťahy medzi nimi. V afektívnej oblasti ich charakterizuje motivácia, vytrvalosť, zvedavosť. Kladú na seba vysoké požiadavky, neradi sa podriaďujú autoritám, sú si vedomí svojej odlišnosti.

Identifikácia je zložená z nominácie, ktorú najčastejšie podnecujú učitelia alebo rodičia. Ďalšou fázou je vyšetrovanie (angl. screening), ktorý používa rôzne psychologické a pedagogické metódy. Najrozšírenejšou metódou prejavovania i testovania talentu je účasť v súťažiach.

1. 3 CHARAKTERISTIKA NADANÉHO ŽIAKA

Existuje mnoho charakteristík nadaného žiaka, pretože každý žiak má iné osobnostné vlastnosti. Zameriame sa na časté prejavy jednania a chovania nadaných žiakov. Ako uvádza Sejalová (2004), nadanie sa môže prejavovať v pozitívnom, ale aj v negatívnom ohľade

Pozitíva:

- sú veľmi vyspelí v oblasti učenia a výkonu
- ich výkon je asynchrónny – v niektorých oblastiach zaostávajú, zatiaľ čo v iných vynikajú
- veľká slovná zásoba a vyspelý verbálny prejav
- výborná pamäť, učia sa sami a rýchlo
- sú im jasné vzťahy, príčiny, súvislosti a následky
- púšťajú sa do náročných úloh, kde vedia uplatniť svoje vedomosti
- chcú sa podeliť o všetko, čo vedia
- sú zvedaví vo svojom okolí a kladú nespočetné otázky
- sú horliví, citliví, prchkí, majú množstvo energie
- majú množstvo koníčkov a záujmov
- radi pracujú samostatne a nezávisle na druhých
- zvýšený zmysel pre spravodlivosť a fair play
- majú zvláštny zmysel pre humor, nie vždy prijatý okolím

Negatíva:

- odmietajú rutinnú prácu, nevyhovuje im pre nich pomalé tempo v triede
- odmietajú sa podriaďovať príkazom, v priebehu dňa snívajú
- panovačné jednanie voči nadriadeným a spolužiakom
- sú netolerantní k nedokonalosti voči sebe a ostatným
- kvôli kritike sú natoľko precitlivení, že sa často rozplačú
- často „hrajú divadlo“ a stávajú sa „triednymi šašami“
- odmietajú kooperatívne učenie

1. 4 TYPY NADANÝCH ŽIAKOV

Jolana Laznibatová (2001) rozdeľuje nadaných žiakov v klasickej škole do štyroch typov:

1. typ – bezproblémové dieťa, ktoré podáva dobré výkony, v škole je spokojné, dobre sa prispôsobuje.
2. typ – aktívne až hyperaktívne dieťa, ktoré má dobrú pamäť, rýchlo chápe, nadobúda väčšie vedomosti ako spolužiaci. Zadané úlohy plní pomerne rýchlo, takže často nemá čo robiť. Vznikajú problémy so správaním a pretože sa nudí, tak vyrušuje.
3. typ – nekomunikatívne dieťa, ktoré sa uzatvára do seba, uteká zo skutočného sveta do sveta snov.
4. typ – tiché dieťa, ktoré sa neprejavuje, jeho schopnosti sa nerozvíjajú, jeho potenciál sa neaktivuje.

1. 5 FORMY VZDELÁVANIA NADANÝCH ŽIAKOV

V súčasných podmienkach existuje niekoľko metód vzdelávania nadaných žiakov. Známe sú metódy obohacovania a akcelerácie (urýchľovania).

Podľa Fořtíkovej (2009) je cieľom obohacovania prehĺbiť a rozšíriť učivo o nové informácie, ktoré majú motivovať žiaka k vyhľadávaniu ďalších súvislostí. Vzdelávacie programy by mali byť vypracované primerane k veku žiakov a mali by zabrániť stereotypu vo vyučovaní. Obohacovanie vzdelávania akceptuje tri parametre:

- rozširovanie učiva pre lepšie pokrytie medzi predmetových vzťahov
- začlenenie hlbších podrobností
- obohacovanie nad rámec učiva, rešpektujúce špecifické potreby konkrétneho žiaka.

Obohacované vyučovanie neprebíha len v triede. Môžeme zvoliť aj inú formu, napríklad súťaž, exkurziu. Akceleračné programy umožňujú nadaným deťom predčasne začať povinnú školskú dochádzku alebo preskočenie ročníka. Tieto programy sú vhodné pre žiakov, ktorí sa veľmi rýchlo učia.

Adekvátnu formu výučby nadaných žiakov predstavuje aj projektové vyučovanie. Vede žiakov k samostatnosti, k získaniu praktických skúseností.

K výučbe nadaných žiakov môžeme využívať aj alternatívne metódy, napríklad heuristické metódy, inscenačné metódy, diskusné metódy, didaktické hry, skupinové vyučovanie a iné.

Vo všetkých typoch vyučovania predstavujú dôležitú úlohu motivácia, zadávanie zmysluplných úloh, samostatnosť a tvorivosť. V niektorých prípadoch môže pomôcť úprava prostredia, vybaviť triedu dostupnými pomôckami.

Pri výučbe nadaných detí nesmieme zabúdať na úpravu ich hodnotenia. Učiteľ by mal oceniť svoje riešenie daného problému, no nesmie žiaka preferovať pred ostatnými.

2 PRÁCA S TALENTAMI V ZŠ VEĽKÉ UHERCE

V súčasnej dobe nemáme v škole oficiálne diagnostikovaného žiadneho mimoriadne nadaného žiaka. Nájdu sa však niekoľkí jedinci, ktorých môžeme podľa určitých kritérií zaradiť k talentovaným žiakom. V predmete chémia sa snažíme pracovať s nadanými a talentovanými žiakmi nasledovne:

- poskytnutie bohatého učebného prostredia

Nadaní žiaci si vyžadujú silnejšie podnety vo vyučovaní. Ťažko znášajú rutinné činnosti a jednoduché úlohy. Potrebujú dostatok činností, v ktorých môžu uplatniť komplexné myslenie. Z uvedených dôvodov sa vyučovanie chémie realizuje v špeciálnej chemicko-fyzikálnej učebni. Učebňa je vhodná na vykonávanie pokusov. Je digitalizovaná, obsahuje interaktívne pomôcky. V učebni je umiestnená aj literatúra z danej problematiky.

- skúmanie, objavovanie, explorácia

Žiakom poskytneme základné informácie, na základe ktorých intuíciou alebo logickým myslením sami nachádzajú odpovede. U žiakov sa veľkej obľube tešia pokusy. Nielen demonštračné, ale najmä žiacke. Talentovaní žiaci uprednostňujú prácu na čiastkových úlohách, ktoré riešia samostatne, poprípade v skupinkách. Na základe výsledkov odvodí záver experimentu.

- akceptovanie odlišností

Nadaní žiaci myslia odlišne, často sa zaoberajú detailmi. Ich riešenia sa môžu vymykať bežným postupom. Kladú otázky, ktoré môžu popierať učiteľom prezentované informácie. Pýtajú sa v hlbších súvislostiach. Je dôležité akceptovať tieto odlišnosti. So žiakmi sa snažíme ich otázky korektne komunikovať. Ak nepoznáme odpoveď na otázku, radšej žiakovi úprimne odpovieme, že nevieme.

V rámci tohto bodu rešpektujeme aj učenie sa vlastným tempom. Nekladíme na nadaných žiakov prehnané nároky, ale formulujeme realizovateľné ciele, aby sme nadaných žiakov motivovali a nie demotivovali.

- rešpekt

K nadaným a talentovaným žiakom sa správame korektne. Sú za rešpekt vďační, cítia sa výnimoční. No zároveň im nastavujeme zrkadlo a učíme ich chápať a správne sa vyrovnávať s omylmi, ktorých sa môžu dopustiť.

- začlenenie do kolektívu

V ZŠ Veľké Uherce podporujeme sociálnu interakciu nadaných detí, aby nadaní žiaci netrpeli pocitmi odlišnosti a izolácie. Tieto deti si často nevedia nájsť miesto v kolektíve. Očakávajú, že ostatní musia byť rovnako perfektní. Deťmi v triede môžu byť naopak vnímaní ako tí, ktorí „všetko vedia“. Pred ostatnými žiakmi nezdôrazňujeme pojem „nadaní“, aby netrpeli pocitom, že sú „iní“.

- motivácia

Vo výučbe chémie podporujeme vnútornú motiváciu žiakov, ich túžbu po poznaní. Mnohé aktivity vykonávame spolu s nimi, učíme sa od nich. Pripravujeme si podnetné úlohy, ktoré diferencujeme podľa schopností a záujmu žiakov. Ponúkame dostatočné množstvo zaujímavých aktivít. Prejavujeme záujem o spôsoby riešenia, ktoré navrhujú žiaci. Pri hodnotení výsledkov zdôrazňujeme pozitívnu stránku ich výkonu. Snažíme sa akceptovať ich názor, pomáhať im, v mnohých smeroch je učiteľ nadanému žiakovi skôr partnerom.

- individuálny prístup

Individuálny prístup je dôležitý najmä pre rozvíjanie osobitých črt nadaného jedinca. Pre vzdelávanie nadaných detí využívame v chémii modely, ktoré sa zameriavajú na:

- zdokonaľovanie úrovni myslenia (analýza, syntéza, hodnotenie),
- kritické myslenie a argumentáciu,
- skúmanie, bádanie, objavovanie,
- tvorivé riešenie problémov,
- samostatnosť, prezentáciu a kreativitu.

3 CHEMICKÁ OLYMPIÁDA

Predmetové olympiády žiakov ZŠ sú integrálnou súčasťou výchovno-vzdelávacieho procesu. Sú organizované ako jedna z foriem dobrovoľnej záujmovej činnosti žiakov v oblasti práce s talentovanými deťmi.

Jednou z každoročne organizovaných predmetových olympiád je aj chemická olympiáda. Ide o postupovú súťaž určenú pre žiakov základných škôl, päťročných, šesťročných a osemročných gymnázií a stredných škôl. Pre základné školy je stanovená kategória Dz, súťažia v nej žiaci 8. a 9. ročníka. Kategória Dz sa organizuje v štyroch súťažných kolách: študijné, školské, obvodné, krajské. Skladá sa z dvoch častí, z teoretickej a z praktickej. V teoretickej časti je najvyšší bodový zisk 60 bodov,

v praktickej 40 bodov. Spolu môže žiak získať 100 bodov. Úspešným riešiteľom je žiak, ktorý získa minimálne 40% z maximálneho počtu bodov.

3. 1 PRÍČINY NEÚSPECHU

Obzrime sa na posledných päť rokov. V školskom roku 2008/2009 reprezentovali ZŠ Veľké Uherce v odvodnom kole žiaci 9. ročníka Richard Vlčko a Zdenka Valášková. Richard obsadil 9. miesto s počtom bodov 56,5. Zdenka sa umiestnila na 9. mieste s počtom bodov 53,5. Obaja sa stali úspešnými riešiteľmi.

V školskom roku 2009/2010 reprezentovali ZŠ Veľké Uherce v odvodnom kole žiačky 9. ročníka Natália Preťová a Dominika Čiljaková. Natália obsadila 4. miesto s počtom bodov 61. Dominika sa umiestnila na 9. mieste s počtom bodov 54. Obe sa stali úspešnými riešiteľkami.

Vtedy sme sa začali zaoberať otázkou, prečo sa naši žiaci neumiestnili v obvodných kolách na popredných miestach. Následne na to sme identifikovali niekoľko príčin neúspechu:

- mentorský prístup k talentovaným žiakom, oveľa viac sme si všímali chyby žiaka ako kladné črty žiakovho výkonu, očakávali sme disciplínu a podrobenie sa autorite učiteľa,
- spoliehali sme sa na zaužívané spôsoby riešenia problému,
- opierali sme sa o istú dokonalosť, ktorú sme od talentovaných detí očakávali,
- verili sme, že ich riešenia problémov budú bezchybné,
- niekedy sme talentované deti nútili zapojiť sa do každej činnosti zabúdajúc, že robia veci, ku ktorým môžu mať odpor,
- nerešpektovali sme rozdiely medzi nadanými chlapcami a nadanými dievčatami,
- v mnohých prípadoch sme nerozpoznali u žiaka jeho talent, respektíve, kvôli nejakej osobnej príčine, talentovaný žiak odmietal s učiteľom spolupracovať.

3. 2 ODSTRÁNENIE NEDOSTATKOV

Po odstránení nedostatkov sa našim talentovaným žiakom začalo v chemickej olympiáde lepšie dariť. V školskom roku 2010/2011 reprezentovali ZŠ Veľké Uherce v odvodnom kole žiaci 9. ročníka Jozef Žiak a Juraj Kavor. Jozef obsadil 1. miesto s počtom bodov 75,5. Juraj sa umiestnil na 5. mieste s počtom bodov 70,5. Obaja sa stali úspešnými riešiteľmi. Jozef ako víťaz postúpil do krajského kola, kde obsadil osemnásťte miesto z dvadsiatich štyroch súťažiacich. Celkovo získal 66 bodov, z toho z teoretickej časti 45 bodov, z praktickej časti 21 bodov.

V školskom roku 2011/2012 reprezentovali ZŠ Veľké Uherce v odvodnom kole žiaci 9. ročníka Samuel Súlovský a Barbora Deviatková. Barbora obsadila 2. miesto s počtom bodov 94. Samuel sa umiestnil na 5. Mieste s počtom bodov 86,5. Obaja sa stali úspešnými riešiteľmi. Barbora postúpila do krajského kola, kde obsadila devätnásťte miesto. Celkovo získala 74 bodov, z toho z teoretickej časti 39 bodov, z praktickej časti 35 bodov.

V tomto školskom roku 2012/2013 žiaci 9. ročníka, Miloš Kubica a Peter Toth reprezentovali našu školu v obvodnom kole. Miloš sa umiestnil na 1. mieste s počtom 90 bodov a Peter s počtom bodov 87 obsadil 3. miesto. Obaja sa stali úspešnými riešiteľmi.

Tabuľka 1 Výsledková listina CHO, obvodné kolo, okres Partizánske, školský rok 2012/13

Priezvisko, meno	Základná škola	Teória	Prax	Celkom	Poradie
Čepan Zdenko	ZŠ s MŠ Veľká okružná PE	50	33	83	5.
Danišová Nina	ZŠ Športovcov PE	51	33	84	4.
Frank Lukáš	ZŠ Klátová Nová Ves	37	30	67	8.
Halmová Ivana	ZŠ Klátová Nová Ves	56	34	90	2.
Kapusta Vlastimil	ZŠ Športovcov PE	21	29	50	11.
Kližanová Tereza	ZŠ s MŠ Skačany	32	30	62	9.
Kotlár Matúš	ZŠ s MŠ Veľká okružná PE	41	31	72	6.
Kubica Miloš	ZŠ Veľké Uherce	57	33	90	1.
Lištiak Matúš	ZŠ Malinovského PE	38	34	72	7.
Mozola Andrej	ZŠ s MŠ V. Beniaka Chynorany	16	25	41	12.
Olachová Erika	ZŠ N8dražná PE	23	27	50	10.
Oravec Bruno	ZŠ s MŠ V. Beniaka Chynorany	11	19	30	13.
Toth Peter	ZŠ Veľké Uherce	55	32	87	3.

ZÁVER

Na záver odhaľme niekoľko faktorov, ktoré ovplyvňujú našu prácu s talentovanými žiakmi v oblasti chémie.

K dôležitým faktorom patrí aj spolupráca s rodičmi. Ak si vytvoríme pomyslený trojuholník rodič – žiak – pedagóg, žiak v ňom podľa nás predstavuje najslabší článok. Jeho intelektové aj charakterové vlastnosti sa počas dospievania vyvíjajú, prechádzajú rôznymi zmenami. Reagujú na mnohé podnety, sú veľmi náchylné na akékoľvek zmeny. Rodičia sú prví, ktorí majú možnosť postrehnúť nadanie svojho dieťaťa a pracovať na jeho rozvoji. Tretím činiteľom je učiteľ. Motivovaný a kvalifikovaný učiteľ, ktorý je schopný rozoznať nadaného žiaka. Ako sme uviedli v predošlom odseku, rozoznať nadaného žiaka býva často zložité. Ak chceme, aby systém fungoval, musí fungovať každý prvok trojuholníka. Zlyhanie jedného z nich môže ohroziť fungovanie ostatných.

V našej škole absentuje metodický materiál pre prácu s talentovanými žiakmi, o ktorú by sa mohli oprieť nielen pedagógovia, ale aj vedúci rôznych záujmových krúžkov.

Ďalším faktorom je nepripravenosť učiteľov pre prácu s nadanými a talentovanými deťmi. Už Černák (2005) uvádza, že neprítomnosť problematiky výchovy a vzdelávania nadaných detí v príprave učiteľov znamená, že pedagógovia môžu, ale zároveň nemusia vo svojej každodennej praxi reagovať na výskyt nadaných detí. Nie sú kontrolovaní, či dostatočným spôsobom podporujú žiakov, medzi ktorými sa môže nachádzať významné percento žiakov s doteraz neprejavým, latentným, nadaním. Kvôli nedostatočnej pripravenosti učiteľov nemusí k odhaleniu ich talentu vôbec dôjsť. Títo žiaci môžu neskôr prejavovať ťažkosti v učení spolu s nízkou motiváciou k učeniu. Mnohí pedagógovia sa nikdy nestretli so žiadnou metodikou, ktorá spracúva prácu s talentovanými žiakmi, takže pri prípadnom objave nadaného žiaka budú naďalej predstierať, akoby vlastne neexistoval. Pre takýto stav Čermák používa pojem „talentová genocída“.

Tretím faktorom, ktorý negatívne ovplyvňuje prácu s nadanými žiakmi, je malý počet žiakov v ZŠ Veľké Uherce. Z celkového počtu 236 žiakov, navštevuje II. stupeň 125 žiakov. Nakoľko sa chémia vyučuje od 6. ročníka, počet žiakov u ktorých možno rozpoznať talent na chémiu, sa redukuje na 101 žiakov. Z toho vyplýva, že aj predpokladané počty nadaných žiakov sú nízke.

Témou a identifikáciou nadaných detí sa u nás zaoberajú predovšetkým psychológovia. Spolupráca našej školy a CPPP a P v Partizánskom je na výbornej úrovni, no nie je možné podrobiť každé dieťa diagnostike. Veľmi často narážame na odpor zo strany zákonných zástupcov žiakov, zo strany rodičov. Ako posledný, no podľa nás najdôležitejší faktor, identifikujeme nejednotnosť systému. Záleží nielen na škole, ale aj na pedagógoch, ako pristúpia k rozpoznaní nadaných žiakov, aj na tom, aký štýl práce s talentovanými žiakmi si vyberú. Táto nejednotnosť podľa nášho názoru súvisí s nedostatočným nastavením vzdelávacieho systému pre prácu s talentovanými žiakmi v základných školách.

Dostali sme sa na koniec, ale v skutočnosti stojíme na začiatku. Pevne veríme, že predstreté poznatky nám v budúcnosti pomôžu zefektívniť a zlepšiť prácu s nadanými žiakmi.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Čermák, V, Turinová, L. 2005. *Nadaní žáci na základní škole*. Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně. 2005, 50 strán, ISBN: 80-7044-715-5

Dočkal, V. 1983. *Talent nie je dar*. Bratislava: Smena, 1983. 112 strán

Dočkal, V. 2005. *Zaměřeno na talenty aneb Nadání má každý*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 2005, 245 strán, ISBN: 80-7106-840-3

Fořtíková, J. 2009. *Talent a nadání*. Praha: NIDM - Národní institut dětí a mládeže MŠMT. 2009, 96 strán, ISBN: 978-80-86784-75-5

Hříbková, L. 2009. *Nadání a nadaní*. Praha: Grada. 2009, 255 strán, ISBN: 978-80-247-1998-6

Laznibatová, J. 2001. *Nadané dieťa: jeho vývin, vzdelávanie a podporovanie*. Bratislava: Iris. 2001, 394 strán, ISBN 80-8877-832-8

Sejvalová, J. 2004. *Talent a nadání - jejich rozvoj ve volném čase*. Praha: IDM MŠMT. 2004, 60 strán, ISBN 80-86784-03-7

Sternberg, R. J. 1985. *Beyond IQ: A Triarchic Theory of Intelligence*. Cambridge : Cambridge University Press. 1985, 441 strán

ADRESA AUTORA

Mgr. Marta Kukučková
ZŠ Veľké Uherce 145
95841 Veľké Uherce
kukuckovam@azet.sk